

Adevărata semnificație și valoarea de netăgăduit a Sfintei Tradiții

**Un răspuns ortodox din secolul al XIX-lea
la prozelitismul catolic și protestant
în Răsărit**

ȘFÂNTUL RAFAIL DE BROOKLYN

(editor P.D. VISCUSO)

Traducere din limba engleză
DRAGOȘ DÂSCĂ

Colecția *Apologetica*

Seria *Studii*

2

Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2018

Cuprins

Nota traducătorului	IX
Cuvânt înainte († BARTOLOMEU, PATRIARH ECUMENIC).....	1
Prefață (P.D. VISCUSO)	3
Partea I	11
STUDIU INTRODUCȚIV (P.D. VISCUSO)	13
Nota editorului	49
Bibliografie selectivă despre Sfântul Rafail Havavinii.....	50
Partea II	61
DISERTAȚIE TEOLOGICĂ DESPRE SFÂNTA TRADIȚIE ȘI AUTORITATEA EI DE NETĂGĂDUIT (IERODIACON RAFAIL M. HAVAVINII)	63
Anexe	115
1. Izvoare bibliografice folosite de Sfântul Rafail Havavinii	117
2. Transcrierea textului scris de mână al Sfântului Rafail Havavinii	123
Indici	167

Adevărata semnificație și valoarea de netăgăduit a Sfintei Tradiții

„Fraților, stați neclintiți și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră.” (II Tes. 2, 15)

Domnul nostru Iisus Hristos, atunci când a dezvăluit sfinților Săi ucenici adevărurile dumnezeieștii Sale Evanghelii, i-a trimis la propovăduire, spunându-le: „Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă” (Mt. 28, 19-20). Și de la început ei au propovăduit dumnezeiescul cuvânt, așa cum era de așteptat, prin viu grai. Însă, ulterior, unii Apostoli, din anumite motive cauzate întru totul de dumnezeiasca economie, pe lângă viu grai s-au folosit și de scris. Astfel, așadar, așa cum au făcut mai înainte Profeții, vestitorii Vechiului Testament, tot așa și Apostolii, vestitorii Noului Testament, pentru predanisirea adevărilor dumnezeiești s-au folosit de ambele mijloace prin care ideile sunt adesea transmise de către oameni, anume cuvântul viu și cel scris. Aceasta și dumnezeiescul Pavel face cunoscut, zicând: „Fraților, stați neclintiți și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră” (II Tes. 2, 15).

În aceste două modalități de a transmite mai departe adevăruri dumnezeiești – una prin cuvânt, adică viu grai, reprezentată de Sfânta Tradiție, [iar] cealaltă prin literă, adică scriitură, reprezentată de Sfânta Scriptură – se află conținut întreg adevărul creștin, adică dumnezeiasca descoperire. Dar așa cum cuvântul

scris nu este nimic altceva decât o zugrăvire mai scurtă și în același timp mai constantă a cuvântului rostit, tot astfel Sfânta Scriptură poate fi considerată drept expresia mai scurtă și în același timp statornică a Sfintei Tradiții. Prin urmare, Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură sunt strâns unite între ele, astfel încât fiecare o cere prin necesitate pe cealaltă, iar absența uneia în aceste importante aspecte este în dauna celeilalte.

Așadar, când Sfânta Scriptură este nesocotită, Sfânta Tradiție se află în primejdia de a fi distorsionată, fiindcă atunci ceea ce este omenesc poate fi cu ușurință confundat cu ceea ce este divin, profanul cu sfințenia, iar adevărul cu falsul. Pe de altă parte, când Sfânta Tradiție este îndepărtată, Sfânta Scriptură este supusă multor interpretări greșite, deoarece atunci când orice om înțelege și interpretează Sfânta Scriptură așa cum doarește, poate rezulta o anumită diversitate în cadrul aceleiași învățături creștine. Totuși, și după toate aceste consecințe necorespunzătoare care decurg din acceptarea unilaterală fie a Sfintei Tradiții, fie a Sfintei Scripturi, din păcate, au fost în Biserică oameni care nu au urmat ambele aspecte încă din primele secole ale creștinismului – ci ori una, ori alta –, cum ar fi adepții ereziei gnostice și alți eretici. Dar pentru a încheia discuția despre astfel de eretici care au apărut în vremuri mai vechi, ale căror rămășițe sau chiar nume ce abia mai supraviețuiesc în ziua de astăzi ne transmit totuși dovezi frapante ale învățăturilor lor false, haideți să le cercetăm pe cele mai importante două dintre acele erezii unilaterale menționate anterior: mă refer aici la papistași și protestanți.

În timp ce creștinul ortodox, care cercetează singur Scripturile, supune interpretarea sa personală șubredă judecății Bisericii Universale – după cum spune dumnezeiescul Pavel: „tot gândul îl robim, spre ascultarea lui Hristos” (II Corinteni 10, 5) –, credinciosul papist, pe de altă parte, oprit fiind să cerceteze neîngrădit Scripturile, urmează orbește tradițiile papiste cu numeroasele lor născociri, odihnindu-și astfel conștiința pe așa-numitele judecăți infailibile ale pontifului roman ca interpret suprem al Sfintei Scripturi; iar credinciosul protestant, întemeindu-se exclusiv

pe conștiința sa individuală, interpretează Scripturile într-un mod complet arbitrar. Astfel, papismul, care centrează în acest fel toată viața ecleziastică într-o singură persoană – papa – a întemeiat în Roma, ca să zic așa, un oracol religios, în care tradițiile apostolice, denaturate în multe privințe și confuzate cu născociri omenesti, sunt prezentate drept înțelepciune de o incontestabilă origine divină! Protestantul, care a respins la rândul său Sfânta Tradiție împreună cu această trănăneală papistă, a fost lipsit de orice bază fermă în interpretarea Sfintei Scripturi și astfel, urmând unilateral Scriptura, a dezmembrat singura Biserică în atâtea părți,

*atât de multe precum frunzele și florile ce se înmulțesc primăvara!*¹

Deoarece papismul, impulsionat astfel de centralizare și de un spirit necuviincios, amestecă ceea ce este omenească cu divinul pentru atingerea acestui scop și distorsionează și falsifică tradițiile sacre, protestantismul – impulsionat de tendința de a lupta împotriva acestor pretenții arogante ale papismului – a alunecat în cealaltă extremă, indisciplina și descentralizarea, respingând în totalitate tradițiile sacre ca fiind înțelepciune omenească. Din această cauză, vom discuta câteva aspecte concise despre Sfânta Tradiție, demonstrând, pe de o parte, adevărata ei semnificație împotriva papiștilor, care o distorsionează, iar pe de altă parte, marea ei valoare împotriva protestanților, care o resping.

A.

Căci va veni o vreme când nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci – dornici să-și desfăteze auzul – își vor grămădi învățători după poftele lor, și își vor întoarce auzul de la adevăr și se vor abate către basme.
(II Timotei 4, 3-4)

Așa cum fiecare știință are principii incontestabile pe care se bazează și autoritățile stabilite prin care este dobândit adevărul ei, tot astfel teologia, știința științelor, are un principiu de necontestat pe care este întemeiată și un izvor foarte clar prin care adevărul ei divin este incontestabil: revelația divină, adică cuvântul lui Dumnezeu. Dar acest cuvânt al lui Dumnezeu ne-a fost dezvăluit, după cum am văzut, în două maniere, prin cuvânt rostit și prin scris, adică prin Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură, pentru ambele Dumnezeu Însuși însărcinând Biserica Ortodoxă Sfântă a lui Hristos [Trupul Său] să fie păzitorul lor credincios și interpretul lor infailibil. Cu alte cuvinte, Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură, luate împreună și interpretate de glasul infailibil al Bisericii Ortodoxe Universale, constituie unul și același izvor al teologiei creștine ortodoxe. Atunci când înțelegem lucrurile în acest fel, rezultă că fiecare creștin trebuie să respecte Sfânta Tradiție precum Sfânta Scriptură și să o explice în mod identic, așa cum Biserica Ortodoxă Universală o înțelege și o păzește.

Spunând aceste lucruri, nu înțelegem deloc că, atunci când interpretează învățătura transmisă prin cuvânt, Biserica poate să adauge sau să scoată orice de aici – Biserica papistă face acest lucru din rea-voință pentru a sprijini diversele sale inovații –, ci dimpotrivă, păstrând Sfânta Tradiție clară și intactă, Biserica trebuie să o transmită credincioșilor nediminuată și neschimbată, așa cum face cu adevărat Biserica Ortodoxă. Prin urmare, pentru a avea o înțelegere clară, distinctă și exactă a Sfintei Tradiții celei adevărate, la fel cum adevărata Biserică Ortodoxă a lui Hristos o înțelege și o păstrează, suntem obligați să examinăm: (1) adevăratul conținut al Sfintei Tradiții, (2) adevăratele ei izvoare, (3) semnele ei caracteristice autentice și (4) adevăratul ei tezaur și apărarea ei de neclintit.

1.

Cuvântul tradiție (*παράδοσις*), care derivă din „a fi înmânat, predat mai departe” (*παρά-διδόναι*), denotă, în conformitate cu înțelesul lui primar, nu numai practica de a preda sau de a

încredința ceva cuiva, ci se referă și la ceea ce este predat în sine. Conform semnificației lui teologice, se referă, în general, la tot ceea ce Domnul nostru Iisus Hristos a predat prin Sfinții Săi Apostoli Bisericii prin cuvânt sau prin scris (II Tesaloniceni 2, 15). Cu toate acestea, în special și mai ales în teologie, numai cuvântul nescris al lui Dumnezeu se numește „Tradiție”, spre deosebire de ceea ce este scris, numit „Scriptură”. În consecință, *Sfânta Tradiție*, care este un izvor complementar al religiei creștine, este *cuvântul nescris predat de Mântuitorul prin Apostoli către Biserică și păstrat în mare măsură de către Sfinții Părinți. Sfânta Tradiție are un dublu caracter: divin și omenesc*. Divin este acel aspect al cărui autor este Dumnezeu Însuși și care, în general, se referă la mărturia Sfințitului Luca Apostolul, care spune că Iisus, după Înviere, „S-a și înfățișat [Apostolilor]... arătându-li-Se timp de patruzeci de zile și vorbind cele despre împărăția lui Dumnezeu” (Fapte 1, 2-3)². Un astfel de lucru este, de exemplu, maniera de a săvârși Tainele, așa cum Apostolul Pavel mărturisește despre Taina dumnezeieștii Euharistii, spunând corintenilor (I Cor. 11, 23): „Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat și vouă”. Aspectul omenesc al Tradiției este ceea ce a fost predanisit de oameni. Acesta se deosebește în tradiție apostolică, bisericească și pur omenească. Prima dintre ele își are originea în apostolii înșiși, care nu sunt văzuți ca niște vestitori ai legilor divine sau ca iconomi ai unor taine sfinte, ci ca păstori ai credincioșilor și episcopilor Bisericilor. [Aceasta] pentru că, în primul caz, tradiția este sfântă, precum atunci când Apostolul Pavel afirmă: „Iar celor ce sunt căsătoriți, le poruncesc, nu eu, ci Domnul” (I Cor. 7, 10), dar în al doilea caz, tradiția este doar apostolică, precum atunci când același apostol spune: „Celorlalți le grăiesc eu, nu Domnul” (I Cor. 7, 12). Astfel de tradiții simple apostolice sunt, de exemplu, Postul Sfânt și Mare și, în general, toate celelalte rânduieli pe care le reglementează canoanele apostolice. Tradiția bisericească este cea care își are izvorul de la urmașii apostolilor. Astfel de tradiții bisericești sunt, de exemplu, semnul Crucii, rugăciunea spre Răsărit și, în general, tradiția referitoare la

slujbele, rânduiala și învățătura bisericească, precum și toate obiceiurile creștine obișnuite, despre care vorbește Apostolul Pavel atunci când spune: „Iar dacă se pare cuiva că aici poate să ne găsească pricină, un astfel de obicei noi nu avem, nici Biserica lui Dumnezeu” (I Cor. 11, 16).

În cele din urmă, tradiția omenească este în mod clar ceea ce oamenii au predanisit fără a avea nici apostolie, nici autoritate în Biserică. Acestea sunt, de exemplu, învățătura privitoare la primatul papei și, în general, toate inovațiile Bisericii papale și alte credințe eretice, eronate. Cu toate acestea, să remarcăm faptul că, deoarece Apostolii nu au predat nimic pe care nu l-au primit sau nu l-au cunoscut de la Domnul Însuși (II Pt. 1, 16; I In 1, 1-3), urmașii Apostolilor nu au învățat nimic în privința căruia să nu fi fost învățați sau să nu-l fi auzit de la Apostoli (Ignatie, în Eusebiu, *Istoria Bisericii* 3.16; Policarp, *ibid.*, 4.14; Irineu, *Împotriva ereziilor* 3.3). Din acest motiv, cu siguranță putem înțelege și fără deosebire numi dumnezeiești și apostolice atât tradițiile apostolice, cât și tradițiile bisericești, în general. Cu toate acestea, dacă se face deosebire în această privință între tradițiile dumnezeiești sau apostolice de cele pur bisericești, în măsura în care Biserica noastră atribuie autoritate absolută primei, precum și Sfintei Scripturi însăși și doar o autoritate relativă și limitată tradiției bisericești, pe această bază, tradițiile apostolice trebuie nu numai să fie păzite de întreaga Biserică Ortodoxă, dar și dogmele pot fi cu siguranță fundamentate pe ele. De asemenea, și aceste tradiții bisericești trebuie să fie păzite, dar numai în măsura în care ele sunt bune pentru aceeași Biserică (vezi „Despre Tradiție”, în Ευγένιος Βούλαργης, *Θεολογικόν; Πηδάλιον*, p. 388, nr. 3; și „Tradiție”, în Nicolas Bergier, *Dictionnaire de théologie*).

2.

Prin urmare, în acest fel, Apostolii, așa cum spune și sfințitul Gură de Aur, „nu au predanisit totul prin scris, ci și multe altele în formă nescrisă” (*Omilia 4 la II Tesaloniceni*); despre aceste

lucruri predate în formă nescrisă de apostoli Bisericii de la început dă mărturie Vasile cel Mare, gura adevărului; din pricina neamului „părinții noștri păzesc [aceste tradiții nescrise] într-o tăcere care nu a fost iscodită din curiozitate, știind bine că lucrurile sacre ale tainelor se păzesc prin tăcere” (*Despre Duhul Sfânt* 27). După aceste timpuri însă, pe de o parte, pentru transmiterea cu credincioșie și respectarea acestor adevăruri divine și, pe de altă parte, pentru o luptă eficientă împotriva învățăturilor false, multe lucruri ale acelei învățături ascunse și tainice, adică Sfânta Tradiție, Părinții și învățătorii Bisericii, luminați de Dumnezeu, le-au așternut în propriile lor scrieri, prin acestea interpretând, dezvoltând și stabilind – cu o mai mare acuratețe – dogmele și propovăduirea credinței cu referire la întrebările teologice care s-au ivit de-a lungul timpului. Astfel, ceea ce a fost transmis Bisericii de la început numai prin gura apostolilor a fost păstrat, completat prin iconomia divină în numeroase scrieri binecuvântate, dintre care unele, din păcate, au fost pierdute; totuși, din fericire, multe au supraviețuit până în prezent.

Astfel de scrieri, din care, precum din cele mai pure izvoare, sorbim apele dulci și, totodată, mântuitoare ale multor dogme și mărturisiri de credință, sunt următoarele:

(1) **Cele mai vechi simboluri**, și anume acele scurte mărturisiri de credință care sunt în general acceptate ca normative de către întreaga Biserică. Multe astfel de simboluri au existat în diferitele Biserici locale din primele trei veacuri ale creștinismului [și erau], de obicei, diferite ca literă, dar unanime în duh. Dar toate aceste simboluri străvechi, deoarece au fost elaborate de persoane particulare sau numai de unele Biserici, nu s-au aflat în uz în întreaga Biserică, până când, în secolul al IV-lea, Biserica le-a înlocuit în mod universal prin Simbolul Credinței, întocmit la Niceea și completat la Constantinopol, care de atunci a dobândit o autoritate cu neputință de respins, iar aceasta pe drept cuvânt, deoarece el conține cu adevărat în întregime învățătura credinței ortodoxe exprimată în cuvinte, acestea provenind în cea mai mare parte din Sfânta Scriptură. De atunci până în ziua

de astăzi, Biserica Ortodoxă îl recunoaște doar pe acesta drept simbol universal, respingându-le pe celelalte două simboluri pe care în chip mincinos atât pașiștii, cât și protestanții, le socotesc, la rândul lor, universale, așa-numitul Simbol Apostolic³, despre care Marcu Evghenicul drept le-a răspuns latinilor la Florența, spunând: „Noi nici nu avem, nici nu cunoaștem vreun simbol al Apostolilor” (Silvester Siropoulos, *History of the Council in Florence*, secțiunea 6, cap. 6), și falsul Simbol Atanasian (sau *quicumque*), care este doar o creație obscură a Bisericii papiste⁴.

(2) **Canoanele apostolice** au fost socotite nu numai de către Bisericile locale, ci și de întreaga Biserică drept preînchipuiri și exemple pe care le-au urmat toți Părinții Bisericii și toate sfintele sinoade, atât locale, cât și ecumenice. Dar, cu toate că și prețuirea de care s-au bucurat în primele veacuri ale creștinismului ne obligă să credem fără îndoială în originea lor divină, totuși nu putem accepta că Apostolii le-au transmis în scris, pentru că atunci ar fi fost neîndoielnic așezate de la început în canonul cărților Noului Testament. Dar putem accepta faptul că succesorii imediați ai Apostolilor, transmițându-le pe acestea în scris, le-au așternut în scris în ordinea și forma în care ele supraviețuiesc până în ziua de astăzi, și există un număr de $\pi\epsilon'$ (= 85) canoane care conțin tradițiile apostolilor cu privire la diverse chestiuni legate de administrația bisericii și buna rânduială.

(3) **Liturghiile vechi**, dintre care unele provin chiar din perioada apostolilor, adică Liturghia Apostolului Iacov. Originea lor străveche și folosirea neîntreruptă de la acel moment până în prezent în toate Bisericile, atât din Răsărit, cât și din Apus, dau mărturie despre valoarea și importanța lor. În aceste liturghii, pe care le putem considera drept cele mai valoroase garanții ale tradiției apostolice, multe dogme ale credinței sunt mărturisite și cinstate.

(4) **Cele mai vechi martirologii**, și anume cele ale lui Ignatie Teoforul, Sfântului Policarp și altele alcătuite de oameni nu doar contemporani [evenimentelor relatate], ci și martori oculari. În aceste martirologii întâlnim prezentate multe adevăruri ale credinței

creștine, pe care acei martiri insuflați de Duhul Sfânt le-au mărturisit fără rețineri în numele lui Hristos. Ținând cont că aceste martirologii sunt autentice, cu atât mai mult trebuie să înțelegem că ele au fost citite în mod public în adunările comune pentru rugăciunea credincioșilor, după ce fuseseră cercetate și confirmate preliminar de episcopul regiunii în care a avut loc martiriul.

(5) **Hotărârile și canoanele^a sfintelor sinoade**, atât cele șapte ecumenice, cât și cele nouă locale^b confirmate de acestea. În primul rând, acest izvor este foarte prețios deoarece Biserica noastră sfântă a atribuit întru totul autoritate absolută sinoadelor ecumenice, în care întreaga Biserică, adunată împreună, ia decizii sub îndrumarea Duhului Sfânt Care „rămâne în ea pentru totdeauna” și „o călăuzește la tot adevărul” (În 14, 16; 16,13). Din această pricină, conform pildei Sfinților Apostoli, hotărârile Părinților încep întotdeauna cu cuvintele: „Părutu-S-a Duhului Sfânt și nouă” (Fapte 15, 18)⁵.

În al doilea rând, pentru că în vremea acestor sinoade acei părinți și învățători ai Bisericii, care s-au adunat de pretutindeni și au acționat în unanimitate, nu au introdus nimic nou în credință sau în practica de zi cu zi, ci în apărarea lucrurilor străvechi existente în Scriptură și Tradiție împotriva diferitelor erezii. Au hotărât și și-au întemeiat deciziile mai degrabă pe Tradiție, decât pe Scriptură, deoarece ereticii s-au apărat folosind Scriptura chiar și atunci când o interpretau greșit. Din acest motiv, toți cei care resping sinoadele Părinților și tradițiile lor, care sunt în armonie cu revelația divină și sunt păstrate în mod cuvenit de

^a Hotărârile se referă la anumite dogme, canoane sau rânduieli liturgice, administrația bisericească și buna rânduială a Bisericii [n. Sfântului Rafail].

^b Cele șapte Sinoade Ecumenice sunt: Niceea (325), Constantinopol (381), Efes (431), Calcedon (451), Constantinopol (553), Constantinopol (680) și Niceea (787); sinodul *Penthekte*, care s-a ținut în Constantinopol (692), a fost adăugitor. Cele nouă sinoade locale sunt: Cartagina (256), Ancira (315), Neocezareea (315), Gangra (340), Antiohia (341), Sardica (347), Laodiceea (364), Constantinopol (394), Cartagina (418). În afara acestora, au mai fost alte două sinoade, convocate în timpul păstoririi sfințitului Fotie, *Protodeutera* (861) și Constantinopol (879) [n. Sfântului Rafail].

Biserica Ortodoxă, sunt excomunicați din Biserica Ortodoxă (a se vedea slujba din Duminica Ortodoxiei).

(6) Scrierile tuturor Părinților din vechime ai Bisericii, în armonie cu Sfânta Scriptură și tradițiile sfinte care sunt păstrate și practicate în întreaga Biserică. Ei fie au alcătuit mărturisiri de credință specifice pentru a dovedi propria lor credință corectă în fața Bisericii, precum sunt expunerile de credință ale Sfântului Atanasie, ale Papei Pelagius și ale multor alora; fie au elucidat dogmele concise ale credinței pentru învățatura credincioșilor, precum, de exemplu, catehezele lui Chiril al Ierusalimului, teologia lui Ioan Damaschinul și numeroase alte omilii și tâlcuiri la Sfânta Scriptură; fie au scris diverse apologii și respingeri împotriva păgânilor, ereticilor și schismaticilor. Autoritatea Sfinților Părinți este dincolo de îndoială numai în subiectele revelației divine și, într-adevăr, numai atunci când acordul unanim prevalează între ei. În acest caz, autoritatea Părinților este incontestabilă, spunem noi, nu doar pentru că, înflorind în locuri și locuri diferite mergând înapoi până la apostolii înșiși, ei reprezintă propriile Biserici locale și, în consecință, acordul lor vădește și acordul propriu-zis al Bisericilor, ci și datorită, pe de-o parte, sfințeniei vieții lor, [viață] pe care au petrecut-o în cea mai riguroasă simplitate și claritate apostolică, iar pe de altă parte, a râvnii lor înflăcărare pentru credința ortodoxă, de dragul căreia au suferit persecuții, torturi și nenumărate alte greutăți. În sfârșit, și datorită purității minții lor luminate de Dumnezeu, care, de asemenea, în chip firesc fusese înzestrată cu multe daruri duhovnicești, ei nu ar fi putut da altfel de învățături, care să nu fie conforme cu revelația divină. De aceea, mulți dintre ei au fost proclamați de întreaga Biserică fie implicit, fie explicit, ca învățători universali și stâlpi ai Ortodoxiei, și mai mult, ei au fost, totodată, împodobiți cu diverse epitete grăitoare despre darurile lor spirituale, precum: dumnezeiesc, de-Dumnezeu-purtător, de-Dumnezeu-înțelepțit, de-Dumnezeu-grăitor, Teolog, mare, Gură de Aur, de-Hristos-grăitor și așa mai departe. Prin urmare, de vreme ce au dreptate în aceste lucruri, Sfinții Părinți

pot fi considerați martori de încredere ai adevăratei Tradiții (a se vedea *Ἐπιστολὴν τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατόλης*, articolul 12), motiv pentru care toți cei care resping sinoadele Părinților și Tradițiile lor, care sunt în armonie cu revelația divină și păzite cu evlavie de Biserica Ortodoxă, sunt excomunițați din Biserica Ortodoxă (vezi slujba Duminicii Ortodoxiei).

(7) Un izvor al Sfintei Tradiții îl reprezintă și **diferitele obiceiuri și practici care au fost primite de-a lungul timpului în uz comun în întreaga Biserică Universală**. Acestea sunt: (a) vremuri sacre, și anume, sărbători, posturi, rugăciuni și așa mai departe; (b) locuri sacre, și anume altare, mese și în general întreaga clădire [a bisericii], cu toate detaliile ei; și (c) slujbe sacre și alte ritualuri și slujbe bisericesti.

(8) În calitate de izvor ultim al Sfintei Tradiții putem invoca **mărturia celor mai vechi erezii** care au denaturat cu adevărat anumite dovezi ale învățaturii ortodoxe, motiv pentru care au și fost condamnate de Biserică, dar dacă sunt analizate fiecare în parte, se poate observa că au păstrat multe lucruri în siguranță și nealterate. În acest sens, prin urmare, chiar și acestea, pe de o parte negativ și pe de altă parte pozitiv, pot fi de folos pentru noi ca martore ale tradiției apostolice adevărate (vezi *Μακάριος, Εισαγωγή εἰς τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν*; și *Ἀντώνιος, Δογματικὴ Θεολογία Εἰσαγωγή*).

3.

Acestea sunt diferitele izvoare ale Sfintei Tradiții, care totuși nu sunt toate în întregime imaculate și pure, ci în unele dintre ele există multe lucruri care în nici un caz nu pot fi considerate apostolice. De aici reiese că anumite caracteristici particulare sunt necesare pentru o corectă discernere a tradițiilor apostolice de cele care nu sunt apostolice. Există, așadar, astfel de însușiri particulare care sunt, pe de-o parte, interne sau negative, prin intermediul cărora noi identificăm tradițiile care nu sunt cu adevărat apostolice, și, pe de altă parte, [însușiri] externe sau